

T E S S E L.

DOOR

F. W. VAN EEDEN.

Auf das vaterland sind wir von natur gewiesen.
JACOB GRIMM.

Alle genot, dat niet op eene verstandelijke beschouwing der dingen berust, is kort van duur, verveelt spoedig en laat vaak een bitteren nasmaak achter. De heerlijkste natuurtooneelen, oppervlakkig gezien, geven slechts een vluchtigen indruk, laten ons zooals we zijn, zullen ons eindelijk zelfs tegenstaan. Nemen wij de groote drijfveeren „gezondheid, beweging in de vrije lucht” weg, dan wordt het overige voor de meesten al zeer onbeteekenend. Wie onzer heeft zich te midden eener schoone landstreek niet wel eens rekenschap trachten te geven van zijn genot, zonder daarin te slagen, zoodat hij eindelijk moest erkennen, dat een goed boek hem eigenlijk meer genot gaf dan de natuur. Hoe algemeen en kenmerkend is de uitdrukking: „ik zie liever menschen dan boomen.” — Die uitdrukking is het beste bewijs voor de ongenoegzaamheid van de gewone natuurbeschouwing. — Reizen alleen om schoone landstreken te zien is op den duur even vervelend als het doorloopen van museums van schilderijen of het doorbladeren van prentenboeken. — Wie zoo reist, heeft werkelijk minder genot dan de machinist van den spoortrein of van de boot, waarop hij zich bevindt. De stuurlieden en matrozen zijn gelukkiger op zee dan de passagiers, de reiziger voor zaken gevoelt zich veelal meer op zijn gemak dan de reiziger voor zijn genoegen; — waarom? — omdat de eersten een degelijk, verstandelijk doel hebben, en de laatsten eigenlijk het beeld van de zaak voor de zaak zelve nemen.

Wie op reis gaat om oppervlakkige indrukken te ontvangen, al is

het voor zijn schoonheidsgevoel, is met ons Nederland spoedig gereed; hij leert weldra met zekere geijkte minachting van de Nederlandsche natuur gewagen en wordt eindelijk, gelijk zoo velen, een vertaalde Duitscher of een plattelands Zwitser. Op die wijze verdwijnt onze nationaliteit meer en meer; overal zien wij „vertalingen en navolgingen:” vertaalde manieren, vertaald schoonheidsgevoel, vertaalde regtspleging, vertaald onderwijs, vertaalde wetenschap — foei, ik had haast gezegd: vertaalde godsdienst. Hoe weinig waarlijk vrije mannen, oorspronkelijke denkers!

En toch zijn wij een groot volk, of liever de kern van een groote volkengroep geweest; grooter dan wij zelfs gewoonlijk vermoeden. Wij bewonderen het buitenland in zijne prachtigste voortbrengselen. — Bepalen wij ons bij de poëzie, dan vergeten wij, dat wij oorspronkelijk geweest zijn toen in de middeleeuwen Frankrijk en Italië nog onder het dwangjuk van het latijn gebukt gingen; dan vergeten wij, dat de grootste dichters van die landen hun onderwerpen vaak geput hebben uit de oude Nederlandsche volksliederen, dat het Nevelingenlied ouder is dan de Divina Commedia. Maar toen was Nederland ook veel grooter en strekte zich uit van Denemarken tot dicht bij Parijs, van de Noordzee tot het Teutoburgerwoud.

Maar de natuur! — Is de natuur van Nederland waarlijk zoo arm, dat wij haar bij die van Duitschland moeten verachten?

Wij hebben geen hooge gebergten en daardoor mist onze bodem die afwisseling, welke de Duitsche en Zwitsersche landschappen zoo schoon, zoo verheven maakt. Maar dit hebben wij met vele andere landen gemeen. Vergelijken wij Nederland met noordelijk Frankrijk, het eigenlijke Pruissen, westelijk België, Jutland, een groot deel van Hannover, dan kan het zeer goed deze vergelijking doorstaan.

Wat de vogels aangaat, bezit onze fauna, in vergelijking der naburige landen, zelfs grooter verscheidenheid, vooral omdat ons land zoo sterk door trekvogels wordt bezocht. De Nederlandsche insectensoorten zijn bij lange na nog niet alle geteld; de Nederlandsche planten evenmin. — De flora van Groot-Brittannië bevat, in ronde getallen, 1480 soorten zichtbaar bloeiende planten; die van Duitschland, Zwitserland en den Elzas 3450, die van Frankrijk 3800, die van Wurtemberg 1300, die van Sicilië 2650, die van Noorwegen, Zweden en Denemarken 1700. Is Nederland dan arm, omdat het 1350 soorten bezit?

Maar in het buitenland vindt men fraaijer planten! — Onlangs liet eene dame mij een prachtige blaauwe *Gentiaan* zien, die zij van *Isabella* had medegebragt: — dezelfde soort had ik kort geleden op Tessel gevonden! — En hoevele andere planten worden in de *Flora Alpina* en dergelijke Zwitsersche en Duitsche albums als „souvenir” medegebragt, terwijl dezelfde op onze duinen en in onze heiden bloeijen?

Daarom echter veracht ik het buitenland niet. — Integendeel ik vereer en bewonder het, waar nationale, oorspronkelijke grootheid te voorschijn komt; maar telkens dwingen mij geboorte en woonplaats terug te keeren tot mijn eigen oorspronkelijkheid, en zoo gevoel ik mij gelukkig in Nederland als Nederlander.

De natuur is een boek. Sommigen doorbladeren het, bekijken gedachteloos de prentjes en slaan het dicht; anderen beproeven het te lezen. — Dit gaat niet gemakkelijk. Het is geschreven in hieroglyphen, waarvan de beteekenis woord voor woord moet worden ontraadseld; en heeft men eindelijk eene bladzijde ontcijferd, zoo begrijpt men den samenhang met de vorige en volgende bladzijden nog niet. — De aangewende arbeid echter heeft genot gegeven, heeft ons verstand bezig gehouden, onze kennis vermeerderd; wij beginnen eene volgende bladzijde — en ziedaar het begin van een beter, een kalmer, een gelukkiger leven. Het boek der natuur wordt ons telkens dierbaarder, al begrijpt niemand, welk genot ons door dat rusteloos zoeken verschaft wordt.

Het waarnemen van de planten eener zekere streek is als 't ware het lezen van zulk een nieuwe bladzijde in dat groote boek, en de indruk, dien dat lezen op ons maakt, is te sterker naarmate de streek scherper is afgebakend. — Eilanden vooral zijn voor den natuuronderzoeker belangrijk, omdat zij in zeker opzigt in het klein een geheel vormen, eene wereld op zichzelf, omtrent wier juiste grenzen geen twijfel kan bestaan. Het oneindige in eindigen vorm voorgesteld, ziedaar het beeld van een eiland, uit een natuurkundig oogpunt beschouwd. — Dit blijkt niet het minst in de flora der eilanden. — Zijn die eilanden overgebleven brokstukken, verheven punten van een overstroomd land, dan kunnen wij in hunne planten de kenmerken vinden van de flora dier ondergegangene streken; zijn zij door koraaldieren gevormd of door vulkanische opwerpingen uit zee opgerezen, dan zien wij, hoe zich uit de kokosnoten en andere zaden, die de zee hun toevoerde, allengs hun groen kleed ontwikkeld heeft.

Wat ons de plantengroei der eilanden leeren kan, hebben vooral de onderzoekingen op afgezonderde groepen, gelijk de Sandwich- en Galapagos- of Schildpadden-eilanden, aangetoond. Op de laatstgenoemde eilanden in de Zuidzee, tusschen Zuid-Amerika en Oceanië gelegen, zijn van de 323 soorten zichtbaar bloeiende planten niet minder dan 158 soorten bij uitsluiting aan deze eilanden eigen en nergens elders gevonden. Van waar is die eigenaardige flora op deze eilanden gekomen? Zijn de planten van Amerika door zaden overgeplant, dan moesten ze echter ook daar worden aangetroffen; men moet dus aannemen, of dat er voor die kleine, vulkanische, onherbergzame, klipachtige eilandjes eene bijzondere plantenschepping heeft plaats gehad, of dat de van Amerika derwaarts door zee en wind overgevoerde plantenzaden zich tot planten hebben ontwikkeld, die na tallooze jaren eindelijk een eigenaardig verscheidenden vorm hebben aangenomen. Het eerste is ongerijmd, maar ook het tweede is, wanneer men de planten der Galapagos nader bestudeert, misschien voor sommige, doch niet voor alle waarschijnlijk. Daarom veronderstel ik, dat de Galapagos-eilanden de toppen zijn van een gezonken werelddeel. De bodem der Zuidzee is, volgens de veronderstellingen der geologie, in dalenden toestand, is dus zeker eenmaal bewoonbaar land geweest; maar ook tusschen Amerika en Europa veronderstelt men een voormalig, uitgestrekt vastland, dat bij de vorming van het tegenwoordig Europa onder zee bedolven is geworden. Op de hoogste punten der Galapagos groeijen zonderlinge struik- of boomachtige Compositae, dat wil zeggen, planten met houtige stengels en bloemen in den vorm der korenbloemen of asters; maar ook dergelijke boomachtige Compositae vindt men op de hoogste toppen van de Sandwich-eilanden en Nieuw-Zeeland, en wat het merkwaardigst is, ook op het eiland St. Helena in den Atlantischen Oceaan¹⁾. — Mijns inziens zijn deze planten de laatste overblijfsels van ondergegangene werelddeelen, even als de eilanden zelve de hoogste toppen van de uitgebrande vulkanen dier werelddeelen zijn.

Eenmaal, als Europa met al haar beschaving onder de zee zal bedolven zijn, steekt welligt hier en daar een rotsachtige kruin uit de golven omhoog, en aanschouwt de natuuronderzoeker daar onzo laatste dennen

¹⁾ Zie ANDERSSON, *üb. die Vegetation der Galapagos-Inseln*, in *Linnaea*, 31, bl. 571, en J. D. HOOKER, *Transactions of the Linnean Society*, 20, bl. 235.

en eiken als zeldzame, zonderlinge planten, wier afkomst hem een raadsel is.

Dat leeren ons de eilanden en hun plantenkleed.

Menigeen gevoelt een zekere huivering, als hij hoort gewagen van de eilanden, die de noordelijke grens van ons land uitmaken en acht ze niet veel meer dan barre, onherbergzame zandbanken te midden van een onstuimige en gevaarlijke zee. Hunne namen worden op alle scholen, gelijk zoovele namen, van buiten geleerd; men ziet ze op de kaart, en daarbij bepaalt zich alles wat men van hen weet. Weinigen komen er toe, die eilanden te bezoeken, en die weinigen hebben doorgaans gansch andere bedoelingen dan natuurstudie. Hun oppervlakkige beschrijvingen schrikken den weetgierige af, en zoo blijven die zoo hoogst merkwaardige plekjes van ons land onbezocht en ongekend.

Bij mijzelven was er zelfs eenige geestkracht noodig om tot het bezoek van die streken te besluiten; ik had mij Tessel en Wieringen steeds voorgesteld als arme, verlatene stukjes van Noord-Holland, in denzelfden geest als de Waterlandsche dorpen, vlak, prozaïsch, boomloos en even als deze zeer arm aan planten. Maar het heeft mij niet berouwd eindelijk het vooroordeel op zijde te zetten. Tessel alleen heeft mij zooveel te doen gegeven, dat het bezoek der andere eilanden tot eene volgende gelegenheid is moeten uitgesteld worden.

Als wij van den vuurtoren van Kijkduin noordwaarts zien, dan belooft de vlakke streep, die ons als het eiland Tessel wordt aangewezen, niet veel bijzonders. Hier en daar een dorpstorentje; ten westen een blinkende zandbank (de Hors), een witte streep door de branding gevormd, een graauwe; waterachtige, schielijk veranderende lucht, de woeste, slingerende vlugt der zeemeeuwen, de onstuimige zee, dat alles werkt vreemd op ons als wij gewoonlijk ons leven doorbrengen te midden van het geboomte en de kalme weilanden.

C'est le premier pas qui coûte. En als wij eenmaal op zee zijn, dan ontwaakt het Nederlandsch vrijheidsgevoel, dan leeren wij, dat gindsche kalme toestand niet bij uitsluiting nationaal is, dat de aanleg tot het zeeleven nog altijd in ons Nederlanders sluimert, dat niet ten onrechte onze verre voorvaderen de zee als eene uiting der goddelijke magt vereerden.

Reeds de naam van de sierlijke stoomboot, die ons overvoerde,

bragt poëzie in de alledaagsche stemming, door het eerste gezigt van Tessel te weeg gebragt. Ada van Holland, wier legende ARIOSTO een geheelen zang van zijn onsterfelijken Orlando heeft ingegeven en wier ware geschiedenis den Tesselaars het regt niet ontzegt haar tot hun patrones te kiezen, ziedaar reeds een beeld, dat zelfs het droevigste eiland liefelijk maakt.

De eerste indruk bij de aankomst op het dorp Oude Schild is niet zeer poëtisch. Dit dorp deed mij denken aan Sloterdijk bij Amsterdam of Sparendam bij Haarlem. De huizen evenwel zijn eigenaardiger en vertoonen veelal nog ongeschonden de voorvaderlijke groene houten gevels en hier en daar de geheimzinnige slangvormige of fraai uitgesneden gevelspitsen, die in de Zaanstreken en aan den Langendijk zoo zeer in het oog vallen, op Wieringen het zuiverst zijn bewaard en die mij voorkomen te behooren tot den tijd, toen de bewoners nog in plaats van pantalons kruislings gewonden reepen leder om de beenen en in plaats van schoenen klompen van boombast droegen, op paardenbeenderen schaatsen reden — en nog niet onder vertalingen gebukt gingen. Reeds vroeger heb ik de overeenkomst aangetoond van de bouwvorde der Westfriesche en Waterlandsche dorpswoningen met die der volken van noordwestelijk Rusland. Dat hier te lande nog sporen over zijn van een zeer oud voor-Germaansch volk, dat verwantschap was aan de Finnen, is reeds op taalkundige gronden beweerd; de overeenkomst der woningen kan mogelijk die bewering versterken.

Aan het Oude Schild worden de reizigers door een omnibus opgewacht, die hen in ongeveer drie kwartier uurs naar den Burg, de voornaamste plaats van het eiland, brengt. De duisternis van den avond en het regenachtige weder beletten ons veel te zien; alleen bemerkte ik, dat wij omstreeks halfweg den Burg over eene hoogte reden. Toen ik dien hoogen, harden grond onder mij gevoelde, werd ik met Tessel verzoend, evenals wij verzoend worden met den mensch, die bij een ruw uiterlijk, oorspronkelijkheid van geest en welwillendheid toont. Die hoogte toch is het diluvium, de harde grond, die Tessel behouden heeft en die dit eiland geologisch een hooger rang geeft dan geheel Noord-Holland tot Naarden toe.

De omnibus zette ons af aan „de Lindeboom”, het voornaamste logement te Burg — een gunstig voorteeiken. De naam Linnaeus beteekent ook lindeboom. Tot eer van „de Lindeboom” moet ik verklaren, dat men er

beter en zorgvuldiger bediend wordt dan in vele logementen onzer groote steden, meestal mislukte navolgingen uit het Fransch. — Men ontving ons, wel is waar, met geen serenade, doch liefelijker dan muziek was het aanbod, ons reeds kort na onze aankomst door een geboren Tesselaar (Dr. D. HUIZINGA) gedaan, om ons op onze botanische togten door het eiland te vergezellen. Aan hem en zijn broeder hebben wij het voornamelijk te danken, dat Tessel ons zulk een rijken buit heeft opgeleverd en onze belangstelling in zoo hooge mate heeft opgewekt.

Tessel is, evenals de overige noordelijke eilanden onzes lands, het overgebleven stuk van een groote samenhangende landstreek, die zich vroeger veel verder in zee heeft uitgestrekt. Toen voor bijna negentien eeuwen de Romeinen onder Drusus eene sterkte op Tessel bouwden, was, volgens de overlevering, de Haaks, thans een groote zandbank, ver ten westen van het eiland, niet alleen nog met Tessel vereenigd, maar zelfs met een dicht woud bedekt; nog tegenwoordig vinden de visschers er takken en boomstronken. Vóór de 9de eeuw was Tessel met Wieringen vereenigd en vormde met een groot deel van Noord-Holland een graafschap of gouw, in de oudste oorkonden Tyesla genoemd, ten zuiden grenzende aan Kinnem of Kennemerland.

Het Marsdiep, dat Tessel thans van het vasteland der provincie scheidt, was toen waarschijnlijk een der monden van den IJssel, even als, naar mijn vermoeden, ook het IJ geweest is.

Het zij op eens, door geweldige stormen, doch waarschijnlijk gaande weg, is de Noordzee in die IJsselmonden ingebroken en heeft de Zuiderzee gevormd. De eilanden zijn als brokstukken gebleven, een bewijs dat zij op steviger voet rusten dan het daarom gelegen land. Tessel en Wieringen althans zijn gedeeltelijk diluviaal en wijken in dit opzicht van het noordelijke vasteland der provincie af, ja, naderen in hunne physionomie meer tot het oosten des lands en zelfs tot de diluviale gronden van Oostfriesland. Ook de plantengroei zal ons hetzelfde leeren.

Die geweldige veranderingen doen ons nadenken. De geheele reeks van eilanden in de Noordzee was vroeger aancengeschalk land, slechts door enkele rivierarmen doorsneden. En wie bepaalt de breedte der strook voormalig land, die ten noorden en westen in de zee begraven ligt?

Konden wij de geschiedenis van duizend jaren in een enkel oogen-

blik overzien, wat zonderling schouwspel zou Nederland ons dan aanbieden: wij zagen letterlijk het land bewegen, alsof het een monsterachtig dier was. En konden wij millioenen jaren aldus overzien, dan zagen wij de geheele vaste aardkorst op- en onderduiken, nu hier dan daar, ook alsof zij leefde.

Het eiland Tessel is ongeveer vijf uren gaans lang en twee uren breed en heeft eene oppervlakte van bijna 19000 bunders. Ten westen is het over zijne geheele lengte door duinen en zanddijken en ten noorden door de Eijerlandsche duinen tegen de zee beveiligd. Aan de oost- en zuidzijde vindt men geen duinen en wordt het land door dijken beschut, terwijl zich daar gedurig nieuwe aanslibbingen of kwelders vormen, die gaandeweg worden ingedijkt. Ten zuidwesten, tegenover den Helder, loopt het eiland in eene breede zandbank, de Hors, uit. Ongeveer in het midden liggen de diluviale heuvels, die uit leemachtigen en zandigen met grind gemengden grond bestaan; aan de oostzijde, vooral in den in 1835 ingedijkten Eijerlandschen polder, vindt men vruchtbare zeeklei; ten westen ligt eene breede strook zandgrond, die, door smalle heiden en moerassen van het midden des eilands wordt gescheiden. — Op Tessel is dus groote afwisseling van bodem en hierdoor een verrassende rijkdom aan planten. Het getal soorten van zigbaar bloeiende planten, die wij er mogten vinden, bedroeg omstreeks 400, dus bijna een derde van de flora van Nederland, — 150 meer dan Norderney, 300 minder dan Madera en nagenoeg evenveel als de Kaap-Verdische eilanden.

Vrolijk was de indruk, dien de omstreken van den Burg op ons maakten, toen wij in den vroegen morgen van een helderen Augustusdag dat vriendelijke dorp verlieten en op de bogtige voetpaden tusschen bouw- en weilanden onzen eersten togt aanvaardden. De bodem is niet geheel vlak, maar nu en dan golvend. De weilanden zijn doorsneden met lage aarden walletjes, die de eigendommen afbakenen. Die walletjes begrenzen ook onzen weg ter wederzijde. Zij zijn met gras en talrijke bloemen bedekt. Zeer algemeen groeijen op die walletjes of dijkjes over het geheele eiland de blaauwe klokjes (*Campanula rotundifolia* L.) en het strandkruid (*Statice elongata* HOFFM.) met zijn rozeroode, langgesteelde bloemen. De blaauwe klokjes vindt men in Gelderland overal, langs de wegen der hoogere streken; in Holland zijn zij zeldzaam en rondom Haarlem worden zij slechts op eene enkele plaats in

het wild gevonden. Die plant is dus in overeenstemming met den diluvialen bodem. Het strandkruid vindt men in Holland, Zeeland en Friesland algemeen aan zeedijken, op schorren en ziltige oevers, gelijk langs het IJ; op Tessel evenwel groeit het meerendeels op de walletjes, zelfs tot in het midden van het eiland. Ook de *Jasione montana* L. met hare lichtblauwe bloemhoofdjes is hier talrijk op de hoogste punten en ook verder in de duinen. Deze plant is een bergplant, die op lage vlakten zelden of nooit voorkomt. Op de Alpen, op de Duitsche gebergten, op de Ardennen en op de Geldersche heuvels kan men haar vinden, doch meer westwaarts verdwijnt zij, tot zij op de Hollandsche duinen weer te voorschijn treedt. Een andere bewoonster van de walletjes en randen der wegen is de *Ononis spinosa* L., met hare groote rozeroode vlinderbloemen en doornige stengels, eene plant, die eigen is aan zware kleigronden en in Kennemerland gemist wordt. In onze Nederlandsche handboeken is zij onder den zinledigen naam „stalkruid” bekend, maar in sommige streken wordt zij door de boeren ook woerthaak (wortelhaak) en prangwortel genoemd, omdat hare uitgespreide wortels het ploegen belemmeren. De volkstaal is gezond, duidelijk en vol beteekenis; de taal der geleerden heeft dikwijls iets flauws en onnatuurlijks; dit komt omdat de eerste uit de natuur zelve hare beelden vormt, de laatste die van het eene boek in het andere overbrengt.

In gezelschap van de genoemde planten vindt men ook de dopheide (*Erica Tetralix* L.) met hare rooskleurige bloemen, het sieraad der heidevelden, maar ook niet zeldzaam in zandige streken, op vochtige plaatsen langs de wegen, daar waar men zelfs de gewone heide (*Calluna vulgaris* SALISB.) niet aantreft. Tusschen al dit rood en blaauw schittert ook het noodige geel: het veelstengelig biggekruid (*Hypochaeris radicata* L., hier en daar ook *H. glabra* L.), het *Hieracium Pilosella* L., wiens over den grond uitgespreide behaarde blaadjes hem den naam muizenoren (verworven hebben, zeldzamer de Duitsche brem (*Genista germanica* L.) met zeer doornige stengels, het sofiekruid of fiekruid (*Sisymbrium Sophia* L.), met zijn fijne venkelachtige blaadjes, en de ganserik (*Potentilla anserina* L.), wiens kruipende, gevinde, somtijds zilverwitte bladen aan ganzepooten herinneren; — de pastinake (*Pastinaca sativa* L.), met hare breede gele bloemschermen en de *Ranunculus bulbosus* L., in de handboeken gewoonlijk knol-ranonkel of knollige boterbloem genoemd. Deze is met een andere veel op haar gelijkende soort (*R. Philonotis* RETZ) op

Tessel algemeen. In zeer oude tijden heetten beiden truswortel, torswortel, drus-, dries- of droeswortel, en werd het knolletje aangewend tegen kwaadaardige gezwellen. De naam herinnert aan Thor of Donar, den Skandinavischen en Noordgermaanschen dondergod. Met de invoering van het christendom verkreeg de naam Sint Antonies- of Sint Teunis-raapje de overhand; tegenwoordig zijn deze namen nagenoeg vergeten en verzwolgen in den algemeenen naam van boterbloem.

De ganserik, waarvan wij zoo even spraken, is misschien de meest algemeene plant van Tessel en groeit niet alleen langs, maar ook zelfs hier en daar midden op de wegen. Meer in de schaduw is hij vergezeld door den hondsdrif (*Glechoma hederacea* L.), een zeer algemeene, maar schoone plant, met rijkbloeiende, violetblauwe bloemen. Hondsdraf? Hoe komt die plant aan zulk een zonderlingen naam? De afleiding van ganserik begrijpen wij zeer goed, maar hoe konden onze vaders bij hunne zuivere opvatting der natuur, zulk een onzinnigen naam bedenken? Zoo heb ik mijzelven dikwijls gevraagd, tot ik eindelijk vermoedde, dat hier eene wonderlijke verbastering heeft plaats gehad. Een van de oude Hoogduitsche namen der plant is „Donnerrebe”; zij was een heilige plant, gewijd aan Donar, de voorstelling van de krachten des hemels; want een aftreksel van haar was genezend voor uit- en inwendige wonden. In ons land heette zij oudtijds „Onderhave”, welke naam zeker met den Hoogduitschen in naauw verband heeft gestaan. Dit „onderhave” nu is, mijns inziens, allengs „hondsdrif” geworden! — In Nederland bestond echter voorheen nog een andere naam voor dit plantje en wel een zeer goede naam, die later is verloren geraakt: „Eerdt-veil” (aard-klimop). Merkwaardig is die naam voorzeker, als wij nagaan, dat hier te lande moeder Aarde in den voor-christelijken tijd veel meer geëerd is geweest dan vader Donar, die meer in het oosten en noorden tehuis was. De schrale overblijfselen, die hier en daar van de eerdienst der oude Nederlanders zijn opgedolven, spreken alle van eene moedergodin, van een vrouwelijk wezen, dat zegen en welvaart gaf, dat echter onder verschillende namen bij de verschillende volksstammen bekend was. De Romeinen hebben die namen bedorven, en het is nog niet zeker, welke de juiste naam is geweest van de Zeeuwsche Dea Nehalennia, van de Noord-Brabantsche Dea Sandraudiga of van de Kkefsche Dea Hludana. Maar hoe dit zij, de vereering van de vrouw was een karaktertrek,

die voor onze voorvaders pleit. Bij de Angelsaksen beteekende hetzelfde woord „Cvene” vrouw en koningin. Welligt is het vooral de Maria-vereering der roomsch-katholieke kerk, die deze kerk zoo veel aanhang in onze streken gegeven heeft. Gelijk ook in Skandinavië de vereering van Freyja op Maria is overgegaan¹⁾, zoo vinden wij nog in het woord „onze lieve vrouw” en vooral in onzen vrouwendag het overblijfsel van de oude eerdienst eener godin, die gewis den titel vrouw of frouwa gedragen heeft. Nadenken wekt het, als wij zoovele planten met namen van christelijke heiligen zien prijken, wier oude volksnamen voor ons of duister zijn of nog een flauw spoor van de vereering der zegenende natuur vertoonen. Zie hier eenige dier herdoopingen:

Bijvoet	(<i>Artemisia vulgaris</i> L.)	} St. Janskruid.
Aardshooi	} (<i>Hypericum perforatum</i> L.)	
Hertshooi		
Handekenskruid	(<i>Orchis</i>)	O. L. V. handeke.
Freisamkruid	} (<i>Viola tricolor</i> L.)	Drievaldigheidskruid.
Frauschamkruid		
Spurrie	(<i>Spergula arvensis</i> L.)	Mariëngras.
Krok	(<i>Vicia Cracca</i> L.)	St. Christoffelskruid.
Basterdwederik	(<i>Epilobium angustifolium</i> L.)	St. Antonieskruid.
Droeswortel	(<i>Ranunculus bulbosus</i> L.)	St. Teunisraapje.
Bruinelle	(<i>Prunella vulgaris</i> L.)	} St. Josephskruid.
Boksbaard	(<i>Tragopogon pratensis</i> L.)	
Sinauw	(<i>Alchemilla vulgaris</i> L.)	Onzer Vrouwen mantel.
Hoefblad	(<i>Tussilago Farfara</i> L.)	Quirynskruid.
Kruiswortel	(<i>Senecio vulgaris</i> L.)	St. Jacobswortel.
Witte ganzebloem	} (<i>Chrysanthemum</i>	} St. Pietersbloem.
Kersouwen		
Quendel 2)	(<i>Thymus Serpyllum</i> L.)	Onzer Vrouwen bedstroo.
Valeriaan	} (<i>Valeriana officinalis</i> L.)	} St. Joriskruid.
Velants-urt		
Walstroo	(<i>Galium verum</i> L.)	Onzer Vrouwen bedstroo.
Guichelmanneke	(<i>Anagallis arvensis</i> L.)	Ons lieven Heers steentjes.
Sleutelbloem	(<i>Primula elatior</i> JACQ.)	St. Pieterskruid.

¹⁾ GRIMM, *Deuts. Myth.*, 658.

²⁾ Van 't ags. *cvene*, vrouw.

Vele dergelijke voorbeelden zou ik nog kunnen opnoemen. Vooral, de planten, die als geneesmiddelen werkelijk goede diensten bewezen, hadden heilige namen, en onder deze staat onze kamille (*Matricaria Chamfomilla* L.) bovenaan; deze heette voorheen en thans nog moederkruid; de naam is niet veranderd; het woord „moeder” is even heilig voor het heidendom als voor het christelijk geloof.

Gindsche witbloemige plant aan den rand van die sloot, onder de boomen, is zeldzaam in Noord-Holland, de bertramwortel (*Achillea Ptarmica* L.). Zij groeit veel langs rivieroeveren en levert misschien eene kleine bijdrage tot het bewijs, dat vroeger een IJsselarm langs Tessel stroomde. De bertram is een broeder van het overbekende duizendblad (*Achillea Millefolium* L.), dat met zijn fijne bladen en witte of rooskleurige bloemen overal langs de wegen groeit. Het woord bertram is eene verbastering van den Griekschen naam *pyrethron*.

Wij doorwandelen een roggeveld en zien daar al spoedig de getrouwe gezellinnen van onze granen, de blaauwe korenbloem, de rooskleurige bolderik (*Agrostemma Githago* L.), de roggedravik (*Bromus secalinus* L.), een gras, met breede hangende aren, de windhalm (*Apera Spica venti* P. B.), wiens breede, fijn verdeelde pluimen zich bij het minste windje bewegen; het knoepkruid (*Polygonum nodosum* PERS.) met dikknopige stengels en witte bloemen; zeldzamer de vokelaar of vonkelaar (*Chrysanthemum segetum* L.) met groote gele bloemen. Al deze planten huizen bij voorkur tusschen het graan en worden zelden elders gezien. Zoodra op een akker geen graan meer geteeld wordt, verdwijnen zij. Alleen de klaprozen zijn minder stijfzinnig en planten zich ook vaak van de korenlanden op de omliggende heuvels en akkers over. In onze dagen hebben zij met de witte ganzebloemen (*Chrysanthemum Leucanthemum* L.) en de wilde kamille (*Anthemis arvensis* L.) eene bijzondere voorliefde voor de spoorwegen opgevat. Over geheel Europa ziet men die wegen dikwijls uren lang onafgebroken met het gloeiend rood en wit dezer bloemen versierd. Die bloemen, in de grijze oudheid als de beelden van weldoende geesten vereerd, op onze spoorwegen, zij schijnen ons te zeggen: Wij zijn ouder dan uwe beschaving, maar wij zullen ook langer blijven dan gij.

Roepen die schoone gezellinnen van het graan ons de oostelijke en zuidelijke streken onzes lands voor den geest, langs en in de slooten herinneren ons de gele iris (*Iris Pseudacorus* L.), het vergeet-mij-niet

(*Myosotis palustris* L.), het zoutgras (*Triglochin palustre* L. en *T. maritimum* L.), het boschvaren (*Polystichum spinulosum* D. C., var. *dilatatum*), de rakot-waterkers (*Sisymbrium officinale* L.) en talrijke biezensoorten aan de bosschen van Kennemerland. Er groeijen ook echter eenige planten, die in die bosschen nagenoeg ontbreken; de schildzadige eerenprijs (*Veronica scutellata* L.) met wit-violette bloempjes en hartvormige zaaddoozen en de roode waterbezie (*Comarum palustre* L.) met groote bruinroode bloemen. Voorts groeit hier ook een der fraaiste inlandsche rietgrassen (*Carex leporina* L.), die wij in Kennemerland slechts op twee plaatsen gevonden hebben.

De door de walletjes ingesloten weilanden leverden weinig verscheidenheid van planten op; het gras is fijn en schraal en bestaat meest uit schapenzwenkgras (*Festuca ovina* L.). Op Tessel zijn ongeveer 40000 schapen. Wie kent niet het Tesselsche ras met zijn glanzige wol, dat men uit theorie wel eens met de invoering van vreemde rassen heeft willen bederven, evenals sommige lieden onze natie zoo gaarne met vreemde elementen zouden willen te gronde rigten, alleen uit theorie. Kunnen wij ons schapenras dan niet uit zichzelf veredelen — gelijk de Engelschen hun vee veredelen? Kunnen wij ons volk niet met Nederlandsche beginselen en naar Nederlandschen aard ontwikkelen, of zullen wij de les van den grooten staatsman vergeten, dat, wie een staat behouden wil, hem telkens moet terugvoeren tot zijne grondbeginselen?

Een onnatuurlijke en dus zeker nadeelige gewoonte der Tesselaars is, dat zij hunne schapen het wegloopen beletten door een voor- en achterpoot met een touw aan elkander te binden. Het gezigt van die arme hinkende dieren was het eenige, dat mij op Tessel mishaagde. Nu en dan staken zij hunne koppen boven de walletjes uit en staarden ons met hunne dom-onschuldige groote oogen lakonisch aan.

Zoodra men noordwaarts het dorpje Koog nadert, neemt de vruchtbaarheid van den grond meer en meer af en ziet men ook het aantal schapen allengs verminderen. Vóór ons liggen de duinen, door een golvende vaalgroene vlakte van ons gescheiden. Die vlakte is een kleine heide, geheel overeenkomstig aan de heiden van de oostelijke streken des lands en zeldzaam in Holland. Die heide bewijst niet alleen dat een gedeelte van Tessels bodem diluviaal is, gelijk die van Groningen en Oost-Friesland, maar ook, dat op Tessel een voortzet-

ting is van hetzelfde diluvium, dat een gedeelte van den grond van Denemarken, Oost-Friesland en Groningen vormt en het Skandinavische diluvium genoemd wordt, en dat waarschijnlijk onder den bodem der zee westwaarts loopt. Denzelfden bodem vinden wij zuidelijker op Wieringen en Urk, en hij geeft ons nog een kleinen waarborg voor de veiligheid van Noord-Holland, hoewel die provincie, mijns inziens, altijd een hagehelijschen stand heeft. Als er nu weder eens stormvloedden kwamen, gelijk voor duizend jaar, toen, volgens de oude kronijken, het water tot de toppen der duinen steeg, die duinen landwaarts joeg en welligt een breede strook lands in zee verzwolg? Duizend jaren zijn een lange tijd; maar de Vesuvius wacht ook wel duizend jaren en langer, eer hij weder een Pompeji verwoest! Welligt zijn de bewoners van de omstreken van den vuurberg veiliger dan de Noord-Hollanders.

Maar die angstige bedenkingen wijken eenigzins bij het gezigt van de Tesselsche heide, de Mient geheeten, hetwelk zooveel zeggen wil als gemeentegrond. Een echte heide vindt men op aangeslibde klei en opgestoven zandgronden niet, en waar zij zich bevindt, spreekt zij van een meer vasten, minder voor het water doordringbaren bodem. Behalve hier en bij Naarden vindt men in Holland geen eigenlijke heidevelden; alleen achter Bergen, bij Alkmaar, en op de Zilk, bij Vogelenzang, vertoonen zich sporen van een heide, door het groot aantal heideplanten, die daar groeijen. Dit brengt mij op het vermoeden, dat, vooral omstreeks Bergen en Schoorl hetzelfde diluvium niet diep onder de oppervlakte ligt.

De vale, golvende oppervlakte steekt af bij de geelwitte duinen in het verschiet. Weilanden geven het landschap frischheid, maar tevens iets alledaagsch; de physionomie van eene heide is tragisch. Het groen van het heidekruid (*Calluna vulgaris* SALISB.) is bruinachtig en als verschroeid; de rozeroode bloempjes vallen door hunne kleinheid niet in het oog. Een half begroeid pad slingert over die heuveltjes op en neer en vertoont hier en daar bleeke, onregelmatige strepen. — Overall stilte — alleen in de verte hoort men de zee ruischen.

De prachtige blaauwe gentiaan (*Gentiana Pneumonanthe* L.) wekt ons uit onze overpeinzingen en herinnert ons aan Isola-bella. Zij groeit ook hier en daar op de heiden van het zuiden en oosten onzes lands, doch elders in Noord-Holland niet. Haar lange, buisvormige, azuur-blaauwe bloem heeft iets aristokratisch; zij is op de woeste heide het

beeld der edele gravin, die ze welligt hier in hare ballingschap op hare eenzame wandelingen geplukt heeft. Dat men deze bloem ook in oude tijden waardeerde, bewijzen de oude namen „duizendschoon” en „blaauwleliekens.” Nog een ander merkwaardig plantje der vochtige heidestrecken boeit hier onze aandacht; het is de zondaauw (*Drosera rotundifolia* L. en *D. intermedia* HAYNE), met ronde of cironde, roodachtige, gewimperde blaadjes. 's Morgens zijn de haartjes rondom de blaadjes van druppels helder vocht voorzien, zoodat zij dan het voorkomen hebben van kleine spelden, die rondom het blad als in een kussen gestoken zijn. — Deze planten vertegenwoordigen in ons land het merkwaardige vliegenvangertje (*Dionaea muscipula* L.) van Carolina, hetwelk tot dezelfde familie behoort. Zij komen nergens anders voor dan op moerassige heiden, even als het turfmos (*Sphagnum*) in dezelfde en ook in veenige streken op nog vochtiger plaatsen voorkomt. Dit mos groeit op Tessel hier en daar in greppels langs de heiden en duinen en vormt daar dichte, frisch groene, tapijachtige plekken.

Zeer talrijk zijn hier de kruipwilgen (*Salix repens* L.) met hunne kleine zilverachtige blaadjes, in houding naderende tot de wilgen der noordelijkste streken van Europa (*Salix Lapponum* L.); daartusschen groeit hier en daar het teedere, magere borstelgras (*Nardus stricta* L.); het zeldzame, scharlakenroode bekermos (*Cladonia cornucopioides* Fr.) en de besheide (*Empetrum nigrum* L.) met haren heideachtigen bouw en fijne blaadjes. — Sommige heideplanten zijn omwoeld door roode draadjes, waaraan talrijke hoopjes van kleine witte bloemen: dit is het zoogenoemd duivels-naaigaren (*Cuscuta Epithymum* L.), naauw verwant aan het warkruid (*C. Epilinum* Wx.), op de vlaslanden dikwijls een schadelijk onkruid. Al deze planten kenmerken den heidegrond.

Waar de heide allengs in zandige duinvlakten overgaat, neemt de plantengroei meer en meer een ander karakter aan. Hier zien wij meer overeenkomst met de flora der Kennemer zandstreken. Het vroeger wegens zijne koortswerende kracht zoo geëerde duizendguldenkruid (*Erythraea Centaurium* L.) spreidt hier in verbazende menigte zijn roze-roode bloemen ten toon. Ook de kleinere *E. litoralis* Fr. en *E. pulchella* Fr. groeijen hier talrijk. Verder de oogentroost (*Euphrasia officinalis* L.) met zijn fijne getande blaadjes en witachtige bloemen, vroeger als geneesmiddel tegen oogziekten gebruikt; het driecnervig rietgras (*Carex trinervis* DEGL.), het driekleurig en hondsviooltje (*Viola tricolor* L. en

V. canina L.), de ossetong (*Anchusa officinalis* L.), de muurpeper (*Sedum acre* L.), de gele rolklaver (*Lotus corniculatus* L.), de akkerwinde (*Convolvulus arvensis* L.), het boomvaren (*Polypodium vulgare* L.), de akkerkromhals (*Lycopsis arvensis* L.) met zijn ruwe bleekgroene bladen en fraaije, talrijke, blaauwe bloemen, de welbekende liguster (*Ligustrum vulgare* L.), de zwarte populier (*Populus nigra* L.) en onder de mossen het rendiermos (*Cladonia rangiferina* HOFFM.) en de grijs-harige *Racomitrium canescens* BRID.

Wij wandelden door het dorpje Koog, welks armelijke, vervallen huisjes zoo natuurlijk aan de physionomie der barre duinen beantwoorden en ons op nieuw overtuigen, dat er een geheimvol maar onvermijdelijk verband bestaat tusschen den mensch en zijne woonstreek. De Koog is een zeedorp, dat eigenlijk niet aan zee ligt, maar door eene duinreeks daarvan is gescheiden, dus eer een duindorp. Van daar is zijne ligging minder gunstig dan die van Zandvoort en Egmond, en komt het meer overeen met Wijk-aan-zee en Huisduinen, die beiden zich in den zelfden toestand bevinden en even armoechtig zijn. Er heerschte een geheimzinnige stilte; hier en daar zag ik een blaauwe slaapmuts boven de onderdeur, en een opschrift: „jenever en brandewijn” was het ecnige bewijs van vertier.

Voorbij het dorp Koog doorkruisten wij hooge duingronden, waar wij de driedistel (*Carlina vulgaris* L.) en het Jacobs-kruiskruid (*Senecio Jacobaea* L. β *discoideus*), oude kennissen der Kennemerduinen ontmoetten. Wij misten hier echter de fraaije *Oenothera*'s met hare gele bloemen en de pluizige *Erigeron canadense* L., die naar Nederland verdwaalde Amerikanen; maar de welriekende tijm ontbreekt hier niet. Die tijm was een geliefde plant bij de oude Arische volksstammen; de oude Duitsche naam Quendel beteekent vrouwenkruid; de Poolsche naam Macierzanka beteekent „moederlijke ziel”¹⁾. Ook in den tijm eerde men „das ewig Weibliche”, en zijn liefelijke geur was onzen vaders als een uitstraling van den geest der groote moeder.

¹⁾ GRIMM, *Gesch. der Deuts. Sprache*, I, 207.